

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Kaip „kavinių riteriai“ tapo „didmeistrių siaubu“

2012-06-06

ŽURNALAS: KULTŪROS BARAI

TEMA: Šachmatai

AUTORIUS: Henrikas Puskunigis

DATA: 2012-06

Kaip „kavinių riteriai“ tapo „didmeistrių siaubu“

Henrikas Puskunigis

šachmatų olimpiada Stambule, Nacijų turnyras, Lietuvos šachmatų sąjunga, šachmatų istorija Lietuvoje,

Lietuviai pirmosiose šachmatų olimpiadose

Turkijoje, Stambule, 2012 m. rugpjūčio 27 d. – rugsėjo 10 d. vyks 40-oji pasaulio šachmatų olimpiada. Tai grandiozinis renginys, dar vadinamas Nacijų turnyru, puikiai įkūnijantis Tarptautinės šachmatų federacijos (FIDE) devizą *Gens una sumus* („Mes – viena šeima“). Pasaulio šachmatininkų forume dalyvaus ir Lietuvos rinktinė. Vertėtų prisiminti pirmuosius mūsų olimpiečius, kurie prieš 80 metų garbingai kovėsi su geriausiais pasaulio šachmatininkais. Kaip susiklostė jų likimai?

Pirmieji žingsniai

XX a. 3-iajame dešimtmetyje Kaune imta pastebimai labiau domėtis šachmatais. Buvo žaidžiama mokyklose, sporto kolektyvuose, gamyklose, butuose, bet daugiausia kavinėse, neretai iš pinigų. Tokių „turnyrų“ dalyviai dažnai svarstydavo galimybę susiburti į vieningą organizaciją, kuri telktų šachmatininkus, rengtų oficialias varžybas, šalies pirmenybes ir t. t. Aistras ypač kurstė tai, kad kaimyninėje Latvijoje jau veikė tokia šachmatų sąjunga, tarptautiniuose turnyruose latviai pasiekdavo įspūdingų pergalių. Štai rygielis Hermanas Matisonas, 1924 m. Paryžiuje laimėjęs pirmąją vietą stambiame tarptautiniame turnyre, buvo paskelbtas pasaulio čempionu tarp mėgėjų, o jo tėvynainis Fricis Apšeniekas, užėmęs antrąją vietą, – vicečempionu. Lietuvos ir Latvijos tarpusavio varžybos, kurių įvyko keletas, tuo metu tartum lakmuso lapelis parodėdavo lietuvių žaidimo lygį tarptautiniu mastu. Nors Lietuvos komanda (žaisdavo po 10 kiekvienos šalies šachmatininkų) dažniausiai pralaimėdavo, tačiau prie pirmųjų 4–5 lentų lietuviai prieš tituluotus latvius kovojo kaip lygūs su lygiais. Tai

nuteikė optimistiškai ir pradėta brandinti svajonę, kad derėtų išmėginti jėgas su kitų šalių šachmatininkais.

1929 m. buvo įkurta Lietuvos šachmatų sąjunga. Kitais metais Hamburge turėjo įvykti trečioji Pasaulio šachmatų olimpiada (pirmoji vyko Londone 1927 m., antroji Hagoje 1928 m.), ir Lietuva pareiškė norą joje dalyvauti.

Tai buvo drąsus žingsnis. Lietuvos šachmatininkai buvo savamoksliai „kavinių riteriai“, neturėję gilesnių teorinių žinių, todėl visus kankino klausimas, ar nėra pernelyg įžūlu sėsti prie žaidimo stalo su stipriausiais pasaulio šachmatininkais?

Sudėtinga net sukomplektuoti komandą. Kaip iš 10 ar 15 maždaug vienodo lygio žaidėjų išrinkti penkis geriausius? Dėl darbų gausos atsisakė žaisti Kauno čempionas, garsus lėktuvų kūrėjas, būsimasis Karo aviacijos viršininkas generolas Antanas Gustaitis. Iki pat paskutinės dienos nežinojo, ar galės žaisti (taip pat dėl užimtumo) Lietuvos čempionas, Kauno žydų banko valdytojas Aleksandras Machtas. Kai kurie gabūs šachmatininkai liko „už borto“ dėl lėšų stygiaus (nepaisant mecenatų paramos, dalį pinigų turėjo „prisidurti“ patys žaidėjai).

Pagaliau komanda buvo sukomplektuota: Aleksandras Machtas, Isakas Vistaneckis, Leonardas Abramavičius, M. Šeinbergas (Šembergas?) ir Zelikas Kolodnas, entuziastingai palydėti Kauno šachmatų mėgėjų, išvyko į Vokietiją.

III Olimpiada: Hamburgas,

1930 m. liepos 13-27 d.

Hamburgo šachmatų klubas 1930 m. vasarą šventė įkūrimo šimtmetį, todėl Tarptautinė šachmatų federacija (FIDE) nutarė olimpiadą surengti šiame mieste.

Į Hamburgą atvyko komandos iš 18 šalių. Čia buvo beveik visi stipriausi to meto pasaulio šachmatininkai, trūko tik pasaulio eksčempionų Emanuelio Laskerio ir José Raúlio Capablancos.

Ypatingą susidomėjimą kėlė Prancūzijos komandoje žaidžiantis pasaulio čempionas Aleksandras Aliochinas, rusų emigrantas, teisės mokslų daktaras, įgijęs Prancūzijos pilietybę ir prieš trejus metus paveržęs šachmatų karūną iš Capablancos. Aliochinas sužaidė devynias partijas ir visas laimėjo.

Kiekviena šalis atsiuntė geriausius žaidėjus, bet vis tiek išsiskyrė Lenkijos komanda, kurioje žaidė Akiba Rubinsteinas, Savielly's Tartakoweris, Dawidas Przepiórka.

Galingai atrodė vengrai, abiejų ankstesnių olimpiadų nugalėtojai, ir jų lyderis didmeistris Géza Maróczy's. Burtai lėmė, kad abi šios komandos susitiko jau pirmame ture. Lygios ir įtemptos kovos nesulaukta, nes vengrai buvo sutriuškinti rezultatu 3,5:0,5. Prie pirmos lentos Rubinsteinui prireikė vos 25 ėjimų, kad nugalėtų Maróczy.

Taurė ir aukso medaliai atiteko Lenkijos šachmatininkams. Antroje vietoje liko vengrai, trečioje – vokiečiai.

Lietuvos šachmatininkų debiutas laikytinas patenkinamu. Jie vienodu rezultatu 3:1 nugalėjo pajėgias Olandijos, Danijos, Rumunijos komandas, lygiosiomis (2:2) sužaidė su anglais, čekais, norvegais ir užėmė bendrą keturioliktąją vietą, pralenkę Norvegiją, Suomiją, Ispaniją ir Islandiją.¹

Kai kuriems mūsų šachmatininkams pavyko laimėti keletą išpūdingų pergalių. Į jų žaistas partijas atkreipė dėmesį šachmatų specialistai ir žurnalistai, garsas apie naujokus apkeliavo daugelį to meto pasaulio šachmatų leidinių. Beje, olimpiniams čempionams lenkams pralaimėta garbingai – 2,5:1,5. O Abramavičiaus partija su vokiečiu Kurtu Richteriu pelnė specialų prizą „Už gražias ir originalias kombinacijas“.

IV Olimpiada: Praha, 1931 m. liepos 11-26 d.

FIDE kongresas Hamburge kitų metų Nacijų turnyro vieta išrinko Čekoslovakijos sostinę, nors rengti olimpiadą labai atkakliai pretendavo Vengrijos sostinė Budapeštas.

Čekoslovakijos šachmatų sąjunga atliko didžiulį parengiamąjį darbą. Turbūt nė vienai olimpiadai iki tol nebuvo rengiamasi taip kruopščiai ir su tokiu užmoju. Turnyrui buvo parinkta didžiulė populiarios kavinės „Pas Novaką“ salė, kurioje tilpo apie 800 žiūrovų.

Startavo rekordinis komandų skaičius – 19. Kvalifikaciniu atžvilgiu daugelis iš jų buvo stipresnės negu Hamburge. Prancūzijos komandai vėl vadovavo Aliochinas, Vokietijos – kitas rusų emigrantas, pretendentas į pasaulio čempiono titulą Jefimas Bogoliubovas, Austrijos komandoje prie pirmųjų lentų žaidė garsusis duetas Ernstas Grünfeldas ir Rudolfas Spielmannas, išpūdingai atrodė JAV komanda (Isacas Kashdanas, Frankas Marshallas, Arthuras Dake'as, Hermanas Steineris), kaip ir anksčiau galinga buvo Lenkijos komanda (Rubinsteinas, Tartakoweris, Przepiórka, Kazimierz Makarczykas) ir t. t.

Lietuvos komanda šįkart turėjo naują lyderį – tai buvo 21 metų Vladas Mikėnas, kuris prieš pat olimpiadą iš Estijos persikėlė gyventi į tikrąją savo tėvynę.

Komanda, kurioje be Mikėno dar žaidė Leonardas Abramavičius, Isakas Vistaneckis, M. Šeinbergas ir Markas Luckis, jau buvo drąsesnė. Ji nugalėjo Italiją, Daniją, Norvegiją, Ispaniją vienodu rezultatu 3:1, Angliją – 2,5:1,5. Su Prancūzija sužaidė lygiosiomis 2:2. Lietuvių užimtą 13-ąją vietą reikėtų vertinti teigiamai.

Puikiai žaidė jaunasis Mikėnas, šioje olimpiadoje pramintas „didmeistrių siaubu“, nes nuo jo rankos „krito“ ne vienas garsus vardas. Ypač didelę sensaciją sukėlė jo pergalė prieš jugoslavų didmeistrį, pasaulinio garso šachmatininką Milaną Vidmarą. Štai kaip šią pergalę 1931 m. liepos 17 dieną aprašė laikraštis *Prager Press*:

„Dienos sensacija buvo M. Vidmaro ir V. Mikėno partija. Aplink stalą ištisas valandas stovi didelis būrys susikaupusių žmonių... M. Vidmaras sėdi, parėmęs ranka galvą, rūkydamas papirosą po papiroso. Jo priešininkas, jaunas lietuvis, ritmingai linguodamas tolydžio brauko abiem rankomis savo šlaunis, o keliai daužosi vienas į kitą. Plaukai sulipę nuo prakaito, bet veidas ramus ir susikaupęs – visai nematyti „egzaminų baimės“ simptomų. Žaidimas vyksta lėtai, bet žiūrovai, kurių būrys vis tirštesnis, kantriai stypso, sekdami šykščius žaidėjų judesius. Pagaliau V. Mikėnas padaro lemiamą ėjimą. Žiūrovų veiduose įtampa bematant atslūgsta. M. Vidmaras

užsirūko, o V. Mikėnas pagaliau deda abi rankas ant stalo, tik jo keliai vis dar daužosi vienas į kitą. Kas vyksta toliau, jau nebeturi reikšmės. Galų gale M. Vidmaras deda karalių į šalį ir, netaręs nė žodžio, nusvirduliuoja prie gretimo stalelio.“

Milanas Vidmaras (1885–1962) turėjo didžiulį autoritetą ne tik šachmatų srityje – jis buvo garsus mokslininkas fizikas, akademikas, profesorius, Liubianos universiteto rektorius. Jo pralaimėjimas Mikėnui išmušė iš vėžių visą jugoslavų komandą ir sužlugdė viltį kovoti dėl prizinės vietos.

Mikėnas, žaisdamas prie pirmosios lentos, pasiekė puikų rezultatą – surinko 10 taškų iš 18 galimų, aplenkė įžymybes – Tartakowerį, Rubinsteina, Grünfeldą ir kitus. Pažymėtinos jo lygiosios su pasaulio čempionu Aliochinu.

Pirmą vietą olimpiadoje užėmė JAV komanda, antri buvo lenkai, tretį Čekoslovakijos šachmatininkai, ketvirtą – jugoslaviai.

V Olimpiada: Folkstonas, 1933 m. birželio 12-23 d.

Šįkart olimpiada turėjo vykti 1932 m. Ispanijoje. Tačiau Ispanijos šachmatų federacija, apsvarsčiusi finansines savo galimybes, atsisakė ją rengti. FIDE nusprendė, kad olimpiada vyks 1933 m. Čikagoje.

Ilgą laiką iš JAV nebuvo jokių žinių apie pasirengimą turnyrui. FIDE siuntė keletą paklausimų, bet jie liko be atsako. Ir staiga atėjo pranešimas, kad JAV federacija dėl finansinių sunkumų irgi atsisako Nacijų turnyro.

Olimpiadai kilo rimta žlugimo grėsmė. Didžiosios Britanijos šachmatų federacija, nepaisydama to, kad liko visai mažai laiko, sutiko rengti turnyrą. Žaisti nutarta nedideliame kurortiniame miestelyje Folkstone, pietinėje Anglijos pakrantėje. Vieta buvo puiki, atrodo, kad turnyras pritrauks rekordinį dalyvių skaičių, tačiau į kovą stojo tik 15 komandų. Neatsiuntė komandos Vokietija, nes ten sparčiai vyko sporto fašizacija, visos pažangios sporto organizacijos buvo uždraustos.

Nuo pat pirmųjų turų lydere tapo JAV komanda. Ji ir iškovojo pereinamąjį taure. Antri buvo Čekoslovakijos šachmatininkai, tretį – švedai.

Lietuvos komanda, kurioje žaidė Mikėnas, Vistaneckis, Povilas Vaitonis, Abramavičius ir Luckis, iš 14 susitikimų pralaimėjo tik JAV (0:4), Čekoslovakijos ir Austrijos (1,5:2,5) komandoms, laimėjo prieš Vengriją, Daniją, Prancūziją, Škotiją ir Angliją vienodu rezultatu 2,5:1,5, prieš Latviją – 3:1, sutriuškino Belgiją – 4:0, o su švedais, lenkais, italais ir islandais sužaidė lygiosiomis – 2:2. Lietuvos šachmatininkai užėmė aukštą 7-ąją vietą, Mikėnas prie pirmosios lentos surinko 8 taškus iš 14, o Vistaneckis prie antrosios – 7 iš 13 galimų.

Viso pasaulio šachmatų spauda komentavo Mikėno partiją su anglų komandos lyderiu, daugkartiniu Anglijos ir Indijos čempionu Sultan-Chanu. Apie šį šachmatininką verta papasakoti šiek tiek plačiau.

Indas Sultan-Chanas buvo maharadžos Sultan-Amiro, gyvenusio Londone, vergas (prisiminkime, kad Indija tuo metu buvo Anglijos kolonija). Maharadža, pastebėjęs

nepaprastus jo gabumus šachmatams, panūdo padaryti iš jo pasaulio čempioną. Deja, šį sumanymą ne taip lengva buvo įgyvendinti. Nors visas Sultan-Chano darbas buvo prižiūrėti trisdešimt savo pono šunų ir kiekvieną šeštadienį lydėti maharadžą į parlamento posėdžius, tačiau savo šeimininko lūkesčių jis nepateisino. Tiesa, tapo įžymiu didmeistriu, tačiau maharadžai to buvo maža. Jis akylai stebėdavo Sultan-Chano žaidimą, o šiam pralaimėjus – pykdavo ir nervindavosi. Taip atsitiko ir po partijos su Mikėnu, kai Lietuvos šachmatininkas pelnė gražią pergalę. Gal tai ir buvo, kaip sakoma, tas paskutinis lašas... Šiaip ar taip, maharadža netrukus išsiuntė Sultan-Chaną atgal į Indiją, šachmatų pasaulis daugiau niekada nieko nebegirdėjo apie šį gabų šachmatininką. O įdomiausia, kad Sultan-Chanas buvo beraštis! Galimas dalykas, kad gavęs išsilavinimą, jis būtų tapęs įžymiausiu pasaulio šachmatininku...

VI Olimpiada: Varšuva, 1935 m. rugpjūčio 16-31 d.

Dalyvauti Varšuvos olimpiadoje Lietuvos rinktinei iškilo sunkumų, mat dvi kaimyninės šalys buvo nutraukusios diplomatinis santykius. Vis dėlto leidimą vykti į Varšuvą lietuviai gavo. Lengvuoku automobiliu mūsų šachmatininkai nuvažiavo iki demarkacijos linijos, skyrusios Lietuvą nuo lenkų okupuoto Vilniaus krašto. Iš ten reikėjo apie penkis kilometrus klampoti su lagaminais ant pečių iki artimiausios Zavasų (dabar Lazdėnai) stoties. Kelionė nepavydėtina, tačiau visi buvo gerai nusiteikę, net veteranas Machtas, kuris pagaliau sutiko žaisti rinktinėje. Tik vėliau paaiškėjo paslaptina to priežastis: Lenkijos sostinėje Machtas norėjo iširti galimybes persikelti į Palestiną. Taip ir atsitiko – netrukus jis išvyko iš Lietuvos.

Laimingai pasiekę stotį, šachmatininkai traukiniu nuvyko į Vilnių, o iš ten – greituoku į Varšuvą.

Olimpiada Varšuvoje buvo organizuota puikiai. Kovos vyko geriausioje sostinės salėje – karininkų kazino. Į olimpiadą suvažiavo šachmatininkai iš 20 valstybių. Tiek dalyvių buvo tų laikų rekordas.

Deja, mūsų komanda (Machtas, Mikėnas, Vistaneckis, Luckis) Varšuvoje žaidė daug prasčiau nei Folkstone. Įveikė tik keturias komandas: Latvijos, Anglijos (abi 2,5:1,5), Šveicarijos ir Airijos (abi 3:1), su penkiomis – Austrijos, Prancūzijos, Estijos, Suomijos ir Danijos – sužaidė lygiosiomis (2:2) ir užėmė keturioliktą vietą. Olimpiados nugalėtojais trečią kartą iš eilės tapo amerikiečiai, antri buvo švedai, tretieji – lenkai. Pažymėtinos Mikėno lygiosios su pasaulio čempionu Aliochinu ir Vidmaru.

Olimpiadoje iškilo daug jaunų talentingų šachmatininkų. Pirmiausia – estas Paulius Keresas. Aukštaūgis, atletiškas devyniolikmetis žavėjo veržliu atakuojančiu žaidimu. Atkreipė visų dėmesį ir kiti talentingi jaunieji – Reubenas Fine'as (JAV), Erichas Eliskasesas (Austrija), Gideonas Ståhlbergas (Švedija). Andoras Lilienthalas (Vengrija) ir kt., kurių vardai vėliau daug metų skambėjo įvairiuose turnyruose.

Švedai, įkvėpti savo komandos sėkmės Varšuvoje, padavė paraišką surengti olimpiadą Stokholme. FIDE kongresas tam pritarė. Beje, buvo svarstomas ir kitas klausimas: Vokietija kvietė šalis dalyvauti komandų turnyre, kuris turėjo vykti Miunchene kartu su olimpinėmis žaidynėmis 1936 m. Vokietijos šachmatininkai dar niekada nebuvo iškovoję pasaulio čempionų medalių ir tikėjosi namie įrodyti esantys stipriausi. Tačiau

FIDE, įvertinusi politinę situaciją Vokietijoje, nusprendė atsiriboti nuo šių varžybų ir nepripažino joms olimpiados statuso. „Kiekviena šalis savarankiškai sprendžia, ar dalyvauti jai Miuncheno turnyre, ar ne“, – toks buvo FIDE nutarimas.

Lietuvos šachmatininkai nusprendė žaisti Miunchene. Į turnyrą suvažiavo komandos iš 21 valstybės. Lietuvos rinktinė pasirodė palyginti gerai – ji iškovojo vienuoliktą vietą, pralenkusi Suomijos, Olandijos, Rumunijos, Norvegijos, Brazilijos, Šveicarijos, Italijos, Islandijos, Prancūzijos ir Bulgarijos šachmatininkus. Vokiečiams nepavyko įrodyti, kad jie stipriausi. Turnyro nugalėtojais tapo vengrai, antri buvo lenkai, o vokiečiai liko tretii.

Pažymėtinos Mikėno pergalės prieš Paulą Keresą ir Gideoną Ståhlbergą.

VII Olimpiada: Stokholmas,

1937 m. liepos 31-rugpjūčio 14 d.

Švedijos sostinė džiaugsmingai sutiko devyniolikos šalių pasiuntinius. Šachmatininkams buvo skirtas *Grand Hotel Royal*, garsėjęs savo žiemos sodu, fontanais, puikiu interjeru. Nors švedų žaidimas neteikė gerbėjams didelio džiaugsmo, varžybomis vis tiek labai domėtasi.

Daugelis komandų pastebimai atjaunėjo. Nebuvo Aliochino. Pasaulio eksčempionas, prieš metus praradęs karūną, rengėsi revanšui, mačas turėjo įvykti po dviejų savaičių, olimpiadai pasibaigus. Prancūzijos komanda, matyt, nusprendė, kad be Aliochino jai Stokholme nebus ką veikti ir apskritai neatvažiavo.

Olandijos komanda atvyko geriausios sudėties, vadovaujama pasaulio čempiono Maxo Euwe's, kuris čia žaidė puikiai.

Pajėgią komandą atsiuntė amerikiečiai. Prie pirmosios lentos sėdo 26-erių metų JAV čempionas Samuelis Reshevsky's. Tai nepaprastai ryški šachmatų pasaulio figūra, vunderkindas. Jau 1919 m. apie Reshevsky kalbėjo visa Europa ir Amerika. Aštuonmetis šachmatininkas rengė simultanus Berlyne, Vienoje, Paryžiuje, Londone, Niujorke, kituose miestuose, sėkmingai žaidė parodomąsias partijas. 1922 m., būdamas 11 metų, Niujorke stambiame tarptautiniame meistrų turnyre užėmė trečią vietą, nugalėjęs keletą žymių meistrų, tarp jų ir pretendentą į pasaulio čempionus Dawidą Janowskį.

Antroji lenta amerikiečių komandoje atiteko Reubenui Fine'ui, kurio pasiekimų sąrašas ne ką trumpesnis negu Reshevsky'o.

Amerikiečiai žaidė užtikrintai ir vėl iškovojo pirmąją vietą. Antri buvo vengrai, tretii – lenkai.

Lietuvos šachmatininkai Stokholme žaidė puikiai ir vos nepakartojo Folkstone pasiekto rezultato. Lietuviai su estais pasidalijo 7–8 vietomis (nors estus nugalėjo 2,5:1,5), aplenkę Jugoslavijos, Švedijos, Latvijos, Anglijos, Suomijos, Italijos, Danijos, Islandijos, Belgijos, Norvegijos ir Škotijos komandas. Italai, belgai, norvegai ir škotai buvo įveikti „sausu“ rezultatu 4:0! Vėl pagirtinai žaidė Mikėnas, prie pirmosios lentos pasiekęs

penktą rezultatą (po Salomono Flohro, Paulo Kereso, Maxo Euwe's ir Andoro Lilienthalo). Jis pralenkė didmeistrius Reshevsky, Ståhlbergą, Vasją Pirčą, Tartakowerį ir kitus žymius šachmatininkus. Mikėnas pralaimėjo tik dvi partijas – pasaulio čempionui Euwe'ui ir JAV čempionui Reshevsky'ui.

Vietinė spauda pažymėjo nepaprastą Mikėno atkaklumą, siekiant pergalės. Štai didmeistrį Lilienthalą jis įveikė 90-uuju eėjimu, o švedų numylėtinį Ståhlbergą – 118-uuju po 14 (!) valandų žaidimo. Partija su Keresu po sudėtingos kovos baigėsi lygiosiomis. Po sėkmingo žaidimo Stokholmo olimpiadoje Mikėnas buvo pakviestas dalyvauti tradiciniame tarptautiniame turnyre Hastingse (Anglija) kartu su Reshevsky'u, Keresu, Fine'u ir Flohru.

VIII Olimpiada: Buenos Airės, 1939 m. rugpjūčio 24-rugsėjo 19 d.

Tai buvo paskutinė olimpiada iki karo. Į ją atvyko 27 komandos, iš jų 11 atsiuntė Pietų Amerika. Prancūzams kaip ir anksčiau vadovavo Aliochinas – dabar vėl pasaulio čempionas. Pirmą kartą olimpiadoje dalyvavo kubietis pasaulio eksčempionas Capablanca, legendinė asmenybė, šachmatų vunderkindas, išmokęs žaisti šachmatais ketverių metų, o būdamas dvylikos tapęs Kubos čempionu!

Lietuvos šachmatininkai irgi atvyko, nes jau priklausė Kauno kūno kultūros rūmams ir gavo valstybės paramą.

Kelionė į Argentiną truko beveik penkias savaites. Traukiniu nuvažiavę iki Belgijos uosto Antverpeno, iš ten specialiai Europos šachmatininkams nusamdytu laivu „Kasablanka“ plaukė iki Argentinos. Bet, kaip rašė prisiminimuose Mikėnas, nuobodžiauti neteko:

„Laivas buvo gerai pritaikytas tolimai kelionei: poilsio kambariai, teniso salė, baseinas, o vakarais – įvairios pramogos. Pagaliau šachmatininkai turėjo ir savo specifinę pramogą – nuo ryto iki vėlyvo vakaro buvo žaidžiamos žaibo partijos. Buvo surengti ir turnyrai su prizais. Vienas iš jų, skirtas laivo čempionui išaiškinti, baigėsi Lenkijos didmeistro M. Najdorfo pergale.“²

Laivas trumpam sustojo Rio de Žaneiro, San Paulo ir Montevidėjaus uostuose. Į krantą be trukdžių buvo išleidžiami tik tie, kurie turėjo Anglijos arba JAV piliečių pasus. Kitiems, tarp jų ir lietuviams, kilo problemų. Bet čia pagelbėjo lietuviai emigrantai – sužinoję, kad šiuo laivu plaukia Lietuvos šachmatininkai, gausiai susirinkdavo uoste. Jų prašymu ir tarpininkavimu lietuvius išleisdavo pasižvalgyti po miestą.

Rugpjūčio 24 d. prasidėjo olimpiados pusfinalių kovos.

Europoje brendusių įvykių kraupus šešėlis temdė ir olimpiadą. Dieną prieš varžybas įvyko pirmasis incidentas. Vokiečių komandos kapitonas pareikalavo, kad olimpiados rengėjai Čekoslovakijos nacionalinę vėliavą pakeistų „protektorato“ vėliava. Čekoslovakijos šachmatininkai atsisakė tą padaryti. Juos rėmė dauguma komandų, tarp jų ir lietuviai. Čekoslovakijos vėliava ant teatro *Politeam* frontono plevėsavo per visą turnyrą.

Lietuvos šachmatininkai (Mikėnas, Vistaneckis, Abramavičius, Luckis) pateko į vieną

pusfinalį su „aikštės šeimininkais“ ir Olandijos, Danijos, Islandijos, Airijos, Ekvadoro komandomis. Pusfinalyje kova nebuvo sunki, juo labiau kad keturios komandos, užėmusios pirmąsias vietas, turėjo teisę toliau varžytis finale dėl aukso taurės. Pusfinalio rezultatai buvo tokie: Argentina - 18 taškų iš 24 galimų, Lietuva - 16,5, Olandija - 15, Danija - 13,5, Islandija - 13, Airija - 4,5 ir Ekvadoras - 3,5 taško. Puikų rezultatą - 5,5 taško iš 6 galimų - pasiekė Mikėnas. Beje, jis nugalėjo ir garsų Amerikos žemyno šachmatininką argentinietį Roberto Grau.

Rugsėjo 1-ąją prasidėjo finalo varžybos. Pirmojo rato įkarštyje buvo pranešta, kad Vokietija užpuolė Lenkiją. Sužinoję, kad Anglija paskelbė Vokietijai karą, anglų šachmatininkai atsisakė žaisti ir tučtuojau išvyko namo.

Dėl prasidėjusio karo Aliochinas per radiją ir spaudoje ragino boikotuoti Vokietijos komandą. Kilo grėsmė, kad turnyras nebus baigtas. Daugumos šalių, tarp jų ir Lietuvos, delegatai reikalavo pašalinti vokiečius iš varžybų. Organizatoriai nesiryžo tokiam griežtam žingsniui. Buvo nutarta, kad Prancūzija ir Lenkija savo mačų su Vokietija nežais, o kiekvienai šaliai bus užrašyta po du taškus. Prie šių šalių prisidėjo ir Palestina. Tada vokiečiai savo ruožtu privertė čekus, kad šie nežaistų su lenkais ir prancūzais. Taigi šeši mačiai buvo atšaukti.

Finale lietuviai žaidė silpniau. Be abejo, čia turėjo įtakos išsiliesnojęs karas. Žaidėjų nuotaika sugedo, dingo noras tęsti varžybas. Lietuvos komanda laimėjo tik tris susitikimus - su Palestina (2,5:1,5), Čile (2,5:1,5) ir Danija (3:1). Vokietijai pralaimėta 1:3, Lenkijai - 0:4, Estijai - 0,5:3,5, Švedijai - 1,5:2,5, Kubai - 1:3. Lygiosiomis (2:2) sužaista su Čekoslovakija, Olandija, Prancūzija ir Brazilija. Užimta 13-oji bendrosios įskaitos vieta. Vertėtų pažymėti Mikėno lygiąsias su pasaulio čempionu Aliochinu.

Grįžti į Europą olimpiados dalyviams buvo sunku. Karo audra išsiplėtė - Anglija ir Prancūzija jau buvo paskelbusios karą hitlerinei Vokietijai. Laivų bendrovė delsė siųsti „Kasablanką“ į grįžtamąjį reisą. Šachmatininkai ėmė abejoti - ar grįžti, ar pasilikti Argentinoje ir laukti karo pabaigos. Daugelis, ypač žydų tautybės žaidėjų, taip ir padarė. Pasiliko mūsų šalis Markas Luckis, lenkas Miguelis Najdorfas ir kiti.

Pagaliau po dviejų savaitių „Kasablanka“ pradėjo kelionę atgal. Labai vaizdžiai prisiminimuose ją aprašė Mikėnas:

„Visų nuotaika buvo prislėgta. Dienos slinko lėtai. Artėjant prie Europos žemyno, prasidėjo neramios naktys. Vargais negalais pasiekėme Angliją. Toliau „Kasablanka“ neplaukė - turėjome persėsti į kitą nedidelį prekinį laivą ir tęsti kelionę Lamanšu į Šiaurės jūrą. Tai buvo tikrai pavojinga zona. Laivas slinko į priekį labai iš lėto, kad neužplauktų ant minos. Praėjo diena dvi, o mes vis dar Lamanše. Laive baigėsi maisto atsargos - dienai gaudavome vieną kiaušinių, gabaliuką sužiedėjusios duonos ir puoduką juodos kavos. Buvo įsakyta naktimis miegoti su gelbėjimosi diržais...“

Pagaliau po penkių dienų nerimo ir baimės pasiekėme Antverpeną. Tolesnė kelionė per Vokietiją taip pat buvo ne iš maloniųjų. Dar viena naktis traukinio vagone - ir Virbalis. Lengviau atsidusome... Daugiau kaip keturis mėnesius išsibastę po platųjį pasaulį, pagaliau buvome namie...“³

Nežinojo mūsų olimpiečiai, kad net 53 ilgiems metams Lietuva bus išbraukta iš

olimpinio judėjimo. Tik po Nepriklausomybės atkūrimo mūsų šachmatininkai 1992 m. vėl grįžo į FIDE šeimą ir ėmė dalyvauti pasaulio šachmatų olimpiadose.

Bet tai jau kitas mūsų istorijos puslapis, kita tema...

Karo audrų išblaškyti

Įvairiai susiklostė pirmųjų Lietuvos šachmatininkų olimpiečių likimai. Vienus iš jų karo audros išblaškė po platumą pasaulį, kiti liko Lietuvoje, bet nemetė pamėgtojo žaidimo.

Vladą Mikėną ir Vistaneckį besiplečiantis karas užklupo žaidžiančius SSRS čempionate Rostove prie Dono. Abu jie buvo pašaukti į formuojamus lietuviškus karinius dalinius, lankė sužeistus karius ligoninėse, pafrontėje žaidė simultanus. Į Lietuvą grįžo tik karui pasibaigus.

Stengėsi suburti išsisklaidžiusius šachmatininkus, rūpinosi šachmatų būrelių, mokyklų steigimu. Čia mūsų olimpiečių, ypač Mikėno, nuopelnai yra didžiuliai. Nenuilstantis šio žaidimo propaguotojas, pedagogas išugdė ne vieną aukštos klasės žaidėją, visam gyvenimui įskiepijo meilę šachmatams. O ir pats aktyviai dalyvavo varžybose. Mikėnas tapo daugelio tarptautinių turnyrų nugalėtoju arba prizininku. Ispūdingos jo pergalės prieš pasaulio garsenybes Michailą Botvinką, Vasilijų Smyslovą, Tigraną Petrosianą, Michailą Talį ir kt. Net 13 kartų Mikėnas buvo Lietuvos čempionas. Tuo negalėtų pasigirti joks kitas lietuvių šachmatininkas, vargu ar šis rekordas kada nors bus pagerintas. Pirmą kartą Lietuvos čempionu jis tapo 1933-aisiais, o paskutinį – 1977-aisiais, t. y. po 44 metų. Jam buvo suteikti tarptautinio didmeistro ir tarptautinio arbitro vardai. Vladas Mikėnas mirė 1992 m.

Isakas Vistaneckis, po karo grįžęs į Lietuvą, irgi įsitraukė į šachmatinę veiklą. Nors turėjo teisininko išsilavinimą, visas jėgas ir laiką skyrė pamėgtam žaidimui – dirbo treneriu Vilniaus vaikų šachmatų mokykloje, vedė skyrelius *Jaunimo gretų* žurnale, laikraštyje *Sovietskaja Litva*, žaidė varžybose. Kelis kartus buvo Lietuvos ir Pabaltijo čempionas. 1981 m. emigravo į Izraelį ir kurį laiką ten treniravo šios šalies rinktinę. Mirė 2000 m.

Povilas Tautvaišas karui baigiantis pasitraukė į Vokietiją ir kelerius metus labai sėkmingai žaidė išeivijos turnyruose. 1944 m. laimėjo didelį tarptautinį turnyrą Oldenburge. Atvykęs į Ameriką, 1949 m. laimėjo Bostono čempiono titulą, o 1951 m. tapo Čikagos čempionu. Tą laimėjimą jis pakartojo 1955, 1956, 1959 ir 1960 m. Be to, laimėjo Ilinojaus, *Trans Misisipi* ir Indianos čempionų titulus. Nuolat žaidė ŠALF'o (Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto sąjunga) šachmatų pirmenybėse. Amerikiečių spauda vertino jį kaip gerą šachmatų teoretiką. Mirė 1980 m.

Povilas Vaitonis 1944 m. pasitraukė į Kanadą ir čia 5 kartus laimėjo Ontarijo provincijos šachmatų pirmenybes, 1951 ir 1957 m. iškovojo Kanados čempiono titulą, daug kartų atstovavo Kanadai įvairiose tarptautinėse varžybose, pasaulio olimpiadose. 1952 m. žaidė pasaulio pirmenybių tarpzoniniame turnyre Stokholme, tais pačiais metais tapo tarptautiniu meistru. 10 metų jis vadovavo Toronto lietuvių „Vyčio“ šachmatų komandai, kuri kelis kartus laimėjo Toronto pirmenybes. Mirė 1983 m.

Kazys Škėma 1944 m. pasitraukė į Vakarų. Tais pačiais metais Vokietijoje (anglų

zonoje) subūrė lietuvių šachmatininkų komandą, šachmatų sąjungą, 1947-1948 m. redagavo ir leido žurnalą *Mūsų šachmatai*, 1948-1949 m. *Lietuvių žiniose* vedė šachmatų skyrių, dalyvavo tarptautiniuose turnyruose Augsburgėje, Oldenburgėje, Hanau ir kt. 1946 m. Vokietijoje laimėjo pirmąsias išėivijos lietuvių pirmenybes.

1950 m. atvykęs į JAV, Škėma du kartus (1950 ir 1951 m.) tapo Bostono čempionu, Naujosios Anglijos pirmenybėse laimėjo antrąją vietą, pralenkęs tuometinį JAV čempioną Weaverį Adamsą. 1961 m. iškovojo Mičigano valstijos čempiono titulą.

Markas Luckis, 1939 m. su Lietuvos komanda dalyvavęs Buenos Airių olimpiadoje, prasidėjus karui, į Lietuvą nebegrižo. Pasilikęs Argentinoje, 1948 m. šios šalies šachmatų pirmenybėse užėmė antrąją vietą, 1957-aisiais buvo ketvirtas. 1949 m. žaidė garsiajame Pietų Amerikos *Mar del Platos* turnyre (5 vieta iš 18), kituose tarptautiniuose turnyruose.

Romanas Arlauskas, 1944 m. pasitraukęs į Vakarų, 1945 m. žaidė tarptautiniame turnyre Blumberge ir laimėjo pirmąją vietą, po metų Dilingeno turnyre pasidalijo 1-2 vietomis. 1948 m. emigravo į Australiją, dirbo architektu ir aktyviai žaidė šachmatais, tapo šios šalies meistru. Labai sėkmingai žaidė susirašinėdamas, iš pradžių (1953 m.) tapo Australijos čempionu, o 1965 m. – pasaulio čempionato prizininku (III vieta).⁴

¹ Visi varžybų rezultatai ir kiti statistiniai duomenys paimti iš knygos J. Averbach, B. Turov, *Šachmatnyje olimpiady*, Moskva, Fizkultura i sport, 1974.

² Vladas Mikėnas, 35 metai prie šachmatų lentos, Vilnius, 1961, p. 132.

³ Ten pat, p. 143-144.

⁴ Plačiau apie lietuvių išėivijos šachmatininkus žr. K. Čerkeliūnas, P. Mickevičius, S. Krašauskas, *Išėivijos lietuvių sportas*, Toronto, Time Press Litho Ltd., 1986, p. 388-405.